

KRAŠTOTYRA IR MUZIEJININKYSTĖ PELIKSO BUGAILIŠKIO EGODOKUMENTIKOJE

VIRGINIJA ŠIUKŠČIENĖ

Šiaulių Aušros muziejus, Vilniaus g. 74, LT-76283, Šiauliai.
El. paštas virginija.siuksciene@gmail.com

Peliksas Bugailiškis (1883–1965) – teisininkas, visuomenininkas, regioninio, visuomeninio kraštotyros judėjimo ir kraštotyros muziejų koncepcijos ideologas, Šiaulių „Aušros“ muziejaus (1923 m.) ir Šiaulių kraštotyros draugijos (1927 m.) įsteigimo iniciatorius, ilgametis jų globėjas. Apie jo muziejinę ir su kraštotyra susijusią veiklą daug rašyta, išleisti atsiminimai „Gyvenimo vieškeliais“, kur daug dėmesio skiriama šioms veiklos sritims. Šio straipsnio tikslas – remiantis P. Bugailiškio egodokumentika – atsiminimais ir asmenine korespondencija – pristatyti jį ne tik kaip muziejininką praktiką, bet ir kaip muziejininkystės teorijos kūrėją.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: Peliksas Bugailiškis, muziejus, muziejaus tipas, Šiaulių „Aušros“ muziejus, muziejininkystė, kraštotyra, kraštotyros draugija, Šiaulių kraštotyros draugija, atsiminimai.

Peliksas Bugailiškis (1883–1965) – teisininkas, visuomenininkas, *pagrindinis kraštotyros regioninio visuomeninio judėjimo ir kraštotyros muziejų koncepcijos ideologas*¹, Šiaulių Aušros muziejaus ir Šiaulių kraštotyros draugijos įsteigimo iniciatorius, ilgametis jų globėjas.

Demokratiškas, plačių pažiūrų, prigimties apdovanotas įvairiais talentais, galėjęs padaryti puikią teisininko karjerą, daug pasiekti valstybės tarnyboje, būti puikus žurnalistas, kaip pragyvenimo šaltinį jis pasirinko teisę, o širdžiai mielas užsiėmimas visada buvo kraštotyra ir muziejininkystė. Tiesioginis teisininko darbas, visuomeninė ir kultūrinė veikla visą

1 KERŠYTĖ, Nastazija. *Lietuvos muziejai iki 1940 metų*. Vilnius, 2003, p. 143.

gyvenimą buvo greta, viena kitą papildė, leido pasireikšti jo gebėjimams ir būdingiausioms charakterio savybėms.

Apie P. Bugailiškį – teisininką, visuomenininką, kraštotyrininką ir muziejininką – daug rašyta, išleisti jo atsiminimai *Gyvenimo vieškeliais*², kur daug dėmesio skiriama minėtoms veiklos sritims.

Šio straipsnio tikslas – ne tik pristatyti P. Bugailiškį kaip muziejininką praktiką, bet ir panagrinėti jo nuostatas kraštotyros ir muziejininkystės klausimais, nes jis buvo vienas iš pirmųjų, kuris Lietuvoje ėmėsi muziejininkystės ir kraštotyros teorijos. P. Bugailiškis buvo rašantis žmogus, paliko daug publikacijų (17 brošiūrų, apie 400 straipsnių) ir gausią ego-dokumentiką. Straipsnio šaltiniai – P. Bugailiškio atsiminimai, asmeninė korespondencija. Siekiant išsamiau pagrįsti temą remiamasi ir jo publikacijomis spaudoje (juolab kad atsiminimuose P. Bugailiškis cituoja savo publikacijas).

Pagrindinį straipsnio šaltinį – P. Bugailiškio atsiminimus *Gyvenimo vieškeliais* – reikia pristatyti plačiau. Juos P. Bugailiškis rašė 1956–1961 m. gyvendamas Vilniuje. Pasirinko ir įprastą chronologinį dėstymą, ir probleminį principą, padedantį išryškinti svarbiausius visuomeninės ir kultūrinės veiklos barus. Taip pat rėmėsi *nebeįstikima atmintimi*, asmeniniu archyvu, bibliotekų šaltiniais. Paties P. Bugailiškio teigimu, *išėjo nei atsiminimai, nei apybraižos*. Atsiminimai spausdinti mašinėle, todėl turėtas ne vienas teksto egzempliorius. Vieną iš jų P. Bugailiškis perdavė geram savo bičiuliui, tuometiniam MA Lietuvių kalbos ir literatūros instituto direktoriui Kostui Korsakui, tikėdamasis, kad atsiminimai ateityje bus publikuoti. Kiti du egzemplioriai buvo perduoti *Aušros* muziejui ir Mokslų akademijos bibliotekai. Galbūt egzempliorių būta ir daugiau. Atsiminimų tekstai buvo nevisiškai tapatūs. Būta teksto papildymų, taisyčių mašinėle ir ranka.

Aušros muziejuje saugomas P. Bugailiškio atsiminimų egzempliorius³ aktyviai buvo naudojamas kaip tarpukario Lietuvos kraštotyros ir muziejininkystės šaltinis.

2 BUGAILIŠKIS, Peliksas. *Gyvenimo vieškeliais*. Šiauliai, 1994, 536 p.

3 *Pelikso Bugailiškio atsiminimai „Gyvenimo vieškeliais“* [mašinėraštis]. Vilnius, 1956–1961. Šiaulių „Aušros“ muziejus (toliau – ŠAM), I-R 4237, 161 lap.

Apie 1990 m. *Aušros* muziejus nusprendė išleisti P. Bugailiščio atsiminimus. Taip buvo įvykdyta P. Bugailiščio valia ir pagerbtas vienas iš labiausia Lietuvos muziejininkystei ir kraštotyrai nusipelnusių žmonių.

Kadangi buvo žinoma, kad muziejuje saugomas P. Bugailiščio atsiminimų egzempliorius ne vienintelis, reikėjo rasti kitus egzempliorius, palyginti juos, išrinkti geriausią. Išsamiausias ir tinkamiausias publikuoti pasirodė MA Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto mokslinės bibliotekos rankraštyne saugomas atsiminimų egzempliorius.

Rengiant knygą, pagalbos kreiptasi į mokslininkus. Knygos sudarytojas buvo mokslo ir kultūros istorikas prof. Vygasdas Pšibilskis, redaktoriai – akademikas Jonas Lankutis ir prof. Vytautas Merkys. Didelį darbą atliko ir muziejininkės Virginija Šiukščienė bei Olga Čapkevičienė.

Išsamų straipsnį apie P. Bugailiškį, profesinę ir visuomeninę jo veiklą parašė prof. V. Pšibilskis. Atsiminimų tekstas buvo sutrumpintas, siekiant išvengti kartojimosi, atsisakyta ir nereikšmingų pastabų. Taisyta kalba, bet išlaikytas šiek tiek rusiškas P. Bugailiščio kalbos stilius (tai studijų ir darbo Peterburge įtaka). Į knygą įdėta paties P. Bugailiščio sudaryta ir patikslinta bibliografija bei asmenvardžių rodyklė. Daugelį įvykių atsiminimuose P. Bugailiškis aprašė ne kaip jų dalyvis, o kaip istorikas – nepateikdamas savo požiūrio ir vertinimų. Todėl knyga, pasirodžiusi 1994 m., jos sudarytojo prof. V. Pšibilskio buvo pavadinta *Medžiaga istorijai*. Knyga sulaukė keleto profesionalių recenzijų, ją palankiai įvertino prof. Vacys Milius, ji tapo parankine muziejininkų, etnologų, kraštotyrininkų knyga.

Apie savo pasirinkimą dirbti kraštotyros ir muziejinį darbą P. Bugailiškis atsiminimuose rašė: „Kai aš savo publicistikoje Pirmojo pasaulinio karo bei pokario metais kartą kitą atsiliepdavau Lietuvos kultūros paminklų apsaugos ar muziejininkystės klausimais, tai buvau tuomet labai tolimas nuo minties, kad man jie ilgainiui taps ne tik pomėgiu, bet ir per pastaruosius keliolika metų – nelyginant pašaukimu.“⁴

P. Bugailiščio veikla Šiauliuose atliepė tuo metu visoje Lietuvoje vykusius procesus. 1919 m. išleistas Savivaldos įstatymas įpareigojo savival-

4 BUGAILIŠKIS, Pelikšas. *Gyvenimo vieškeliais*, p. 362.

dėbes rūpintis kultūros įstaigomis ir organizacijomis. Savivaldybės tapo kraštotyros sąjūdžio Lietuvoje skatintojomis, nors nė viena savivaldybė to padaryti beveik neįstengė be visuomenės iniciatyvos. Pradėta žemės reforma, kaimų skilimas į vienkiemius, kaimo būties kaita, unifikuotų pramonės gaminių plitimas skatino fiksuoti esamą realybę, rinkti nykstančius daiktus. Jaunoje, nepriklausomoje valstybėje svarbios buvo ir tautinio auklėjimo, patriotiškumo, pasididžiavimo savo valstybe nuostatos.

Pirmi žygiai muziejaus reikalais Šiauliuose buvo pradėti dar 1920 m. Tačiau „[v]isumenė, neatsipeikėjusi dar po karo smūgių, be to, iš karto patekusi į neįprastą, dar naują nepriklausomo gyvenimo kūrybą, pirmon galvon buvo susirūpinusi savo buities pagrindų statymu. Taigi ir kraštotyros, ir muziejaus reikalas buvo dar nepribrendęs ir menkai teisisąmonintas, juoba kad ir jo realizavimas negalėjo dar laukti didesnės paramos iš savivaldybių bei valstybės, o turėjo remtis kuria nors visuomenine baze. Ja galėjo būti anuomet tik tam tikra draugija atitinkamos veiklos darbuotojams suburti ir medžiaginiams resursams kaupti.“⁵

Tokia baze tapo kraštotyros draugijos. Kraštotyros idėjos Lietuvoje buvo žinomos dar XIX a., joms plisti įtaką turėjo 1855 m. įkurta Vilniaus laikinoji archeologų komisija, 1907 m. įsteigta Lietuvių mokslo draugija, tačiau iki Pirmojo pasaulinio karo į platesnį sąjūdį kraštotyra neišsirutuliojo. Tik 1923 m. Panevėžio vyrų gimnazijoje susikūręs būrelis, kurio tikslas buvo tyrinėti gimtąjį kraštą, šiandien įvardijamas kaip pirmoji kraštotyros draugija Lietuvoje. Ji ir davė pradžių aktyviam kraštotyros sąjūdžiui.

Kraštotyros objektą P. Bugailiškis suprato tradiciškai – kaip krašto, tėviškės gamtos, istorijos, etnografijos, liaudies meno, tautosakos ir lietuvių kalbos tyrinėjimus; kaip svarbią pažintinę ir ideologinę atramą, kuriant tautinę valstybę.

Pagrindinis kraštotyros draugijų siekis ir veiklos rezultatas bei vietos valdžios ir inteligentijos garbės reikalas buvo kraštotyros muziejų steigimas. Kaip teigė P. Bugailiškis, „kolektyvinis tos ar kitos srities specialistų bei mėgėjų bendradarbiavimas siekiant pažinti savo kraštą, geriau jį iširti, dalijimasis jo išdavomis su visuomene per muziejų ir yra vi-

5 Ten pat.

suomeninio kraštotyros darbo turinys bei koncepcija.⁶ Susiklostė tokia muziejų organizavimo praktika: įkuriant muziejų suburiama draugija, tam, kad būtų plėtojama jo veikla, iš visuomenės narių organizuojami muziejų komitetai. Taip atskirų asmenų ir sambūrių iniciatyva Lietuvoje buvo įsteigta daugiau nei trys dešimtys viešų ir visuomeninių muziejų. Kadangi kuriant muziejus nesilaikyta jų tipologijos apibrėžtumo ir kaip prioritetiniai pasirinkti etnografiniai tyrinėjimai, Lietuvoje susipynė kraštotyros ir etnografijos muziejų tipai. P. Bugailiščio žodžiais tariant, „[m]uziejų tipas dėl jų trumpo dar amžiaus nėra nusistovėjęs.“⁷

P. Bugailiščio supratimu, „Kraštotyros muziejus yra tiriamoji švietimo bei mokslo įstaiga“⁸, o svarbiausias kraštotyros muziejų tikslas – liaudies būties, kuri yra etnografijos mokslo objektas, tyrinėjimas. Kraštotyros muziejus turi domėtis šiomis liaudies būtovės sritimis: 1) žaliava, maisto aprūpinimu; 2) žemės ūkiu; 3) maistu ir gėrimais, jų laikymu, gaminimu; 4) žaliavos apdirbimu ir amatais (liaudies technika); 5) saugumo ir gyvenimo patogumų reikalais; 6) transportu ir susisiekimu; 7) visuomenine ir dvasine būkle: žmonių santykiais, tikyba, papročiais, muzika, prekyba; 8) liaudies menu⁹.

P. Bugailiškis kėlė vietos muziejų būtinumo klausimą ir apibrėžė jų reikšmę: „Vietos muziejai turi tą ypatybę, kad jie labiau surišti su savo apygarda ne tik mechanškai, bet ir viduje. Jo [muziejaus – V. Š.] branduolį sudaro vietinio pobūdžio rinkiniai, kurie yra artimesni, suprantamesni vietos žmonėms. Jis lengviau yra papildomas naujais rinkiniais, <...>. <...> Pagaliau labiau juo bus suinteresuoti patys vietos gyventojai, su juo arčiau susirišę ir gyviau dėsį jo padidinimui.“¹⁰ Šis muziejininkystės aspektas šiandien suprantamas kaip *genius loci*, arba vietos dvasios paieškos, o muziejai, veikiantys kaip šios dvasios kūrimo, puoselėjimo ir

6 BUGAILIŠKIS, Pelikšas. Dėl mūsų tautinės kultūros stagnacijos (Keletas pastabų mūsų kraštotyros reikalui). *Įdomus mūsų momentas*, 1938, gruodžio 4.

7 BUGAILIŠKIS, Pelikšas. Provincijos muziejai ir jų būklė. *Gimtasai kraštas*, 1935, Nr. 3–4 (7–8), p. 390.

8 *Kraštotyros muziejų darbo taisyklės: Projektas* [rankraštis]. Šiauliai, [b. d.]. ŠAM, IA, 2 lap.

9 BUGAILIŠKIS, Pelikšas. Kraštotyros muziejai ir jų uždaviniai. *Gimtasai kraštas*, 1935, Nr. 3–4 (7–8), p. 386–387.

10 BUGAILIŠKIS, Pelikšas. Užmirštoji kultūros pozicija. *Sietynas*, 1922, Nr. 2, p. 3–4.

sklaidos erdvės, vadinami lydimais sėkmės.¹¹ Būtent tokio muziejaus viziją matė P. Bugailiškis, 1923 m. mėgindamas įsteigti *Aušros* muziejų Šiauliuose. Muziejaus steigimo akte rašoma: „<...> Šiaulių apskrities valdyba <...> nutarė: nuo šio akto sudarymo dienos steigti prie Šiaulių Apskrities Valdybos *Aušros* muziejų, kur bus kaupiami brangūs mūsų Tautai kaip iš gilios senovės, taip ir iš *Aušros* laikų dokumentai, atsiminimai, taip pat visi kiti istorinę ir kultūrinę reikšmę turintys daiktai.“¹²

1927 m., neskaitant kitų tikslų, turėdamas intenciją „<...> atgaivinti Šiaulių apskrities savivaldybės 1923 m. kovo 11 d. aktu įsteigtąjį, bet greit apmirusį *Aušros* muziejų“¹³, P. Bugailiškis su bendraminčiais įkūrė Šiaulių kraštotyros draugiją. Tačiau jo veikla neapsiribojo tik Šiauliais.

Visoje Lietuvoje steigiant kraštotyros draugijas, nebuvo centrinės jungiančios institucijos, todėl kraštotyros judėjimo organizacija Lietuvoje nepasiekė kraštotyros lygio Latvijoje, Lenkijoje, Rusijoje ar Vokietijoje. P. Bugailiškui tinkamiausia atrodė steigti kraštotyros draugijų sąjungą. Kaip pavyzdį jis nurodė Lenkijos kraštotyros draugiją (*Towarzystwo Krajow-nawcze*), kuri 1933 m. turėjo 94 skyrius ir 11 299 narius¹⁴, leido periodinį leidinį *Ziemia* bei išlaikė daugelį provincijos muziejų. Lietuvoje prie 1919 m. įsteigtos Valstybės archeologijos komisijos (toliau – VAK) planuota sudaryti centrinę tėvynės komisiją ar tėvynės, krašto pažinimo ir senovės paminklų mylėtojų draugiją. Tačiau šie sumanymai nebuvo įgyvendinti. Dėl lėšų trūkumo ir nepakankamo valdžios dėmesio problemoms, susijusioms su kultūrinio palikimo išsaugojimu, 1925 m. VAK nariai atsistatydino. Dalis iš jų įsteigė Lietuvos kraštotyros draugiją, turėjusią tirti krašto gamtą ir istoriją, leisti periodinį leidinį *Mūsų kraštas*. Tačiau draugija gyvavo tik popieriuje, o 1938 m. buvo likviduota. O Šiaulių kraštotyros

11 PETZET, Michael. Genius loci – paminklų ir paminklinių vietovių dvasia, 16-oji ICOMOS generalinė asamblėja, mokslinis simpoziumas, *Kvebekas, 2008 m. rugsėjo 30 d.*, p. 1–7 [žiūrėta 2015-09-30]; Prieiga per internetą: http://www.kpd.lt/epd2012/wp-content/uploads/2012/08/Michael_Petzet_LT.pdf; ŠERMUKŠNYTĖ, Rūta. Muziejaus ir lokalinės istorijos ryšiai *genius loci* koncepcijos perspektyvoje. *Lietuvos muziejų rinkiniai, 2015 Nr. 14, Etniškumas ir regioniškumas XXI a. muziejuose*, p. 8–12.

12 *Šiaulių „Aušros“ muziejaus steigimo aktas* [rankraštis]. Šiauliai, 1923 m. kovo 11 d. ŠAM, I-R 9702/2, 2 lap.

13 BUGAILIŠKIS, Pelikšas. *Gyvenimo vieškeliais*, p. 363.

14 BUGAILIŠKIS, Pelikšas. Kraštotyra ir visuomenė. *Gimtasai kraštas, 1936, Nr. 1*, p. 58.

draugija P. Bugailiškiui esant priešakyje vaidino idėjinio vedlio vaidmenį: inicijavo tris Lietuvos muziejininkų ir kraštotyrininkų suvažiavimus: 1928, 1933, 1935 m., 1934–1943 m. leido žurnalą *Gimtasai kraštas* – pirmąjį periodinį leidinį, skirtą kraštotyros ir muziejininkystės problemoms bei informacijai apie muziejų veiklą. Žurnalas savo turiniu nebuvo menkesnis už analogiškus kaimyninių kraštų žurnalus.

1928 m. Šiaulių kraštotyros draugijai buvo perduotas *Aušros* muziejus. Prasidėjo jo klestėjimo metas. Muziejaus struktūra buvo stereotipinė, jos pagrindas – etnografijos, archeologijos, istorijos ir gamtos rinkiniai ir skyriai, kurie leido kurti monografinę ekspoziciją. P. Bugailiško iniciatyva į muziejaus rinkinių kaupimą mėginta įtraukti visuomenę. Tuo tikslu buvo išplatintas kvietimas „Rinkime Šiaulių *Aušros* muziejui senienas“ (1929) bei „Tautos senienoms rinkti programa“ (1933), organizuotos Muziejaus dienos. Pradėtos rengti ekspedicijos, per kurias buvo kaupiamos muziejinės vertybės ir aprašomi medžiaga, propaguojama muziejaus veikla. Nuo 1930 m. kasmet buvo organizuojama po 15–30 tokių įvairios trukmės etnografinių ekspedicijų bei išvykų. Jose tiesiogiai dalyvavo pats P. Bugailiškis: ekspedicijas derindavo su tiesioginiu savo darbu, išnaudodavo net pertraukas tarp išvažiuojamųjų teismo posėdžių. Dviejose ekspedicijose dalyvavo europinio masto etnologas Sigurdas Eriksonas, Stokholmo *Nordiska museet* darbuotojas.¹⁵ Muziejus organizavo ir archeologinių ekspedicijų, kurioms vadovavo nuo 1928 m. su muziejumi bendradarbiavęs archeologas Balys Tarvydas, kuris buvo baigęs Lietuvos universitetą. Beje, archeologinių kasinėjimų ekspedicijas organizavo tik du muziejai: ŠAM ir Panevėžio (pastarajame archeologiniams tyrinėjimams vadovavo muziejaus vedėjas Stasys Banelis).

Rinkinių kaupimas tapo planingesnis. Per ekspedicijas buvo sukaupta apie 70 proc muziejaus rinkinių: vertingiausia etnografijos rinkinių dalis, archeologijos eksponatų rinkinys, etnografijos archyvas, fotonegatyvų fondas. Buvo sudarytos 22 anketos rinkti ir aprašyti etnografines vertybes bei istorinę medžiagą.

Būdamas muziejininkas savamokslis, P. Bugailiškis šį darbą vis dėlto išmanė ir atliko kompetentingai. Jis nuolat diskutavo dėl tikslaus tyrimo

15 *Šiaulių „Aušros“ muziejaus kronika 1930–1939 m.* Sud. Virginija Šiukščienė. Šiauliai, 1998, p. 10.

metodo ir jo taikymo per etnografines ekspedicijas. P. Bugailiškiui buvo svarbu, kad visi ekspedicijų dalyviai vienodai suvoktų tikslą ir laikytųsi reikalavimų. Apie tai buvo kalbama planuojant ir ruošiantis vasaros ekspedicijoms.¹⁶

Ir šiandienos akimis žiūrint, tenka stebėtis, koks tinkamas metodas buvo pasirinktas kaupti medžiagą per etnografines ekspedicijas (aprašymas, fotografavimas, matavimas), kaip detaliai ir tiksliai viskas atlikta. Taip surinktas etnografinis archyvas tapo neįkainojama medžiaga etnologijos, istorijos ir kitų mokslų studijoms. 2006 m. Lietuvos nacionalinė UNESCO komisija ir Lietuvos nacionalinis komitetas *Pasaulio atmintis Šiaulių Aušros* muziejaus etnografinį archyvą, kurį surinko ir suformavo P. Bugailiškis ir jo bendražygiai, pripažino nacionalinės reikšmės dokumentinio paveldo objektu ir įtraukė į UNESCO programos *Pasaulio atmintis Lietuvos nacionalinį registrą*.

Kadangi muziejaus veikla plėtėsi, daugėjo eksponatų, o muziejaus pastatas nebuvo pritaikytas muziejinei veiklai, 1930 m. buvo nutarta statyti muziejaus rūmus. 1931 m. vasario 12 d. Šiaulių miesto taryba muziejaus ir bibliotekos rūmus leido statyti miesto parke, šalia buvusių grafų Zubovų rūmų, prie Aušros al. ir sutiko laiduoti, kad muziejus gautų paskolą. Iškilmingai buvo padėtas kertinis akmuo, tačiau pradėtą darbą nutraukė išrinkta nauja miesto valdžia. Ji sustabdė statybas ir muziejui skyrė antrą naujos mokyklos, pastatytos Aušros al., aukštą, pusrūsį ir palėpę. Tam, kad išreikštų protestą, P. Bugailiškis išėjo iš miesto Tarybos.

1933 m. gegužės 15 d. Aušros al. esančiame pastate atidaryta nauja muziejaus ekspozicija, kuri buvo sukurta laikantis tradicinių kolekcinio eksponavimo principų, sudarant rinkinių rūšis atitinkančias struktūras ir naudojant naujesnį – interjero – eksponavimo principą. Naujos muziejaus patalpos leido ne tik išplėsti ekspoziciją, bet ir pradėti naują veiklą – rengti parodas: 1930 m. surengta liaudies meno dirbinių paroda, 1933–1863 m. sukilimo, kunigo Antano Rimavičiaus skulptūrų parodos, 1934 m. – Senovės knygų, 1936 m. – Senovės meno, 1939 m. – Vilniaus ir kitos parodos. Muziejaus eksponatai buvo rodomi tarptautinėse parodose: 1935 m. Pran-

16 Šiaulių „Aušros“ muziejaus kronika, p. 91–93.

cūzijoje, Trokadero muziejuje, 1939 m. pasaulinėje parodoje Niujorke.

P. Bugailišio iniciatyva buvo pradėta ir leidybinė veikla: 1930–1938 m. Šiaulių kraštotyros draugija ir muziejus leido *Šiaulių metraščių* – informacines statistines knygas apie Šiaulių miestą ir apskritį, 1934–1943 m. – jau minėtą *Gimtąjį kraštą*. 1937 m. muziejuje saugotos 7 979 muziejinės vertybės, iš kurių 6 580 sudarė etnografinės.¹⁷ Muziejuje buvo biblioteka ir archyvas. Muziejus kartu su Šiaulių kraštotyros draugija įsteigė Tautosakos centrą, kuriame Vytauto Didžiojo universiteto tautosakos komisijai buvo surinkta apie 1 110 vnt. tautosakos tekstų. P. Bugailišio dėka *Aušros* muziejus tapo didžiausiu ir geriausiai tvarkomu provincijos muziejumi.

Visoje Lietuvoje kuriantis kraštotyros muziejams, lietuvių tautiškumo aspiracijos skatino kurti Tautos muziejų, kuris turėjo atlikti ir centrinio šalies muziejaus vaidmenį.

1926 m. buvo baigta statyti M. K. Čiurlionio galeriją. Nuo to laiko ji tapo Lietuvos muziejininkystės centru, provincijos muziejams padedančiu spresti daugelį problemų. Ji toliau atliko iširusios VAK pareigas ir globojo provincijos muziejus. Galerijos direktorius Paulius Galaunė pastaruosius vertino kaip *laikiną apsipreikšimą*, reikalingą tam, kad būsimam nacionaliniam muziejui būtų surinktos muziejinės vertybės. Jo manymu, kraštotyros draugijų ir provincijos muziejuose turėjo likti tik vietinės reikšmės muziejinės vertybės. Vakarų Europoje tuo metu vyko atvirkštinis – muziejų decentralizacijos – procesas: buvo kuriami įvairių tipų muziejai ir P. Galaunė suprato, kad siekis koncentruoti muziejines vertybes viename muziejuje buvo žingsnis atgal – sugrįžimas į enciklopedinius praeities muziejus.

1936 m. Lietuvos Seimui paskelbus Vytauto Didžiojo muziejaus įstatymą ir 1937 m. Lietuvos švietimo ministrui patvirtinus Vytauto Didžiojo kultūros muziejaus (toliau – VDKM) statutą, centriniu valstybiniu Lietuvos meno ir kultūros muziejumi ir centrine valstybine Lietuvos muziejų, kultūros palikimo saugojimo įstaiga tapo būtent VDKM.

VDKM direktorius P. Galaunė stengėsi gauti lėšų iš valstybės išdo ir objektyviai paskirstyti jas muziejams. 1937 m. lėšos muziejams buvo paskirstytos nustačius tam tikras sąlygas. Šiaulių *Aušros* muziejus turėjo ati-

17 Šiaulių kraštotyros draugijos dešimtmetis (P. Bugailišio pranešimas 1937.IX.25 jos sukakties minėjimo posėdy). *Gimtasai kraštas*, 1937, Nr. 2–4, p. 165.

duoti kažkada VAK surinktas muziejines vertybes, priklausiusias VDKM kaip VAK teisių ir turto perėmėjui. Pareikalauta, kad muziejinės vertybės *Aušros* muziejui būtų renkamos tik savo regione. Atsižvelgdamas į kraštotyros muziejų veiklos reikmes bei siekdamas paremti muziejinių vertybių rinkimą ir tvarkymą, VDKM 1938 m. skyrė jiems 20 tūkst., o 1939 m. – 30 tūkst. litų Tais metais daugiausia lėšų gavo Šiaulių *Aušros* muziejus (3 720 Lt ir 7 700 Lt), kuris buvo didžiausias ir geriausia tvarkomas muziejus Lietuvoje. Tiesa, 1940 m. jam teko mažiausia lėšų (900 Lt). Manoma, kad dėl to, jog *Aušros* muziejus ir jo organizatorius P. Bugailiškis siekė savarankiškumo ir panašaus vaidmens, kokį turėjo VDKM.

P. Galaunės ir P. Bugailišio siekiai ir darbai ne visada sutapo, nors „su <...> Peliksu Bugailiškiu P. Galaunę siejo ir bendro darbo interesai, ir asmeniška bičiulystė. P. Galaunė jautė dvasinį artumą P. Bugailiškiui, tokiam pat muziejinio darbo fanatikui, kaip ir jis pats. Tai juos sujungė: „Su P. Bugailiškiu susipažinau, kai buvo steigiamas Šiauliuose kraštotyros muziejus. <...> Kraštotyrimui ir muziejiniam darbui P. Bugailiškis buvo atsidavęs visa širdimi.“¹⁸ P. Bugailiškis dažnai kviesdavo P. Galaunę pasikonsultuoti, būdamas Kaune, pats jį aplankydavo.

Švedų skansenas P. Galaunę, P. Bugailiškį ir kitus kraštotyros muziejų organizatorius įkvėpė Lietuvoje steigti *Tėviškės (Oro)* muziejus. Skansenas laikytas idealiu kraštotyros muziejumi. Manyta, jog tokia muziejuje stebėtojas neįdėjęs didelių pastangų „įgis supratimą apie senovės daiktų reikšmę“, nes jie bus rodomi natūralioje aplinkoje. Tokie muziejai buvo reikalingi, kad būtų apsaugoti dėl žemės reformos sparčiai nykstantys etnografiniai daiktai ir siekiant iliustruoti Lietuvos kultūros istoriją.

P. Galaunės įsitikinimu, skanseną steigti galėjo tik VDKM. 1937 m. pradėti organizaciniai darbai, vyko vietos paieškos. Tačiau dėl politinių ir socialinių pokyčių Lietuvoje jo įkūrimą reikėjo atidėti dar trims dešimtmečiams. Tada nė vieno Lietuvos muziejaus (tarp jų ir *Aušros*), nepavyko pertvarkyti į skanseną, nors pastangų P. Bugailiškis dėjo tikrai daug. Tai atsispindi P. Bugailišio atsiminimuose bei jo ir kauniečio architekto Jurgio Okunio korespondencijoje.

18 ŽEMAITYTĖ, Zita. *Paulius Galaunė*. Vilnius, 1988, p. 142–143.

Dar 1938 m. laikraštyje *Įdomus mūsų momentas* P. Bugailiškis rašė: „<...> prieš metus paskelbtame Šiaulių miesto statybos penkmečio plane šalia kitų viešų pastatų nė žodžiu nepaminėta nei muziejaus statyba, nei tėviškės muziejaus įrengimas. Taigi jų net programoje, nei žvelgiant į ateities perspektyvą ar siekiant tam tikro idealo nėra palyginti su Šiauliams kaimyniniais miestais, kurie kultūriniu atžvilgiu berods laikomi atlikuoniais (Telšiai ir Panevėžys): vienas jau turi pasistatęs muziejų, kitas jau statosi, nors ir žymiai mažiau turi saugotino bei eksponuotino muziejinio turto.“¹⁹

Atkakliai stengdamasis P. Bugailiškis antrą kartą pasiekė, kad Šiauliuose būtų pradėtas projektuoti muziejus. Muziejui numatyta vieta tuometiniame miesto pakraštyje, nes kartu projektuotas ir *Oro* muziejus. Apie P. Bugailiškio planus statyti skanseną Šiauliuose liudija ir įrašai Etnografinio archyvo bylose. Prie kai kurių pastatų brėžinių nurodyta, kad jie yra numatyti projektuojamam *Oro* muziejui. Muziejaus projektavimo darbai prasidėjo 1939 m. pavasarį. Projekto autorius – kaunietis architektas Jurgis Okunis. Nuspręsta muziejaus projektą parodyti pripažintiems šios srities specialistams – švedams.²⁰ Muziejaus projekto eskizai buvo nusiųsti Stokholmo istorijos muziejaus direktoriui Sigurdui Curmanui, iš jo gautas atsakymas su patarimais.²¹

Iki 1940 m. projektas buvo taisomas ir derinamas, 1940 m. rugsėjo 25 d. P. Bugailiškis rašė J. Okuniui: „Papild. projektas gautas iš T. statybos Dep-to ir mano akyvaizdoje patvirtintas. Tą pačią dieną parvežus planą į Šiaulius, šiandieną jis jau pradėdamas vykdyti. Numatoma, kad pamatus paklos ši rudenį. Taigi iš T. pusės viskas atlikta.“²² Deja, ir antras mėginimas Šiauliuose pastatyti skanseno tipo muziejų buvo nesėkmingas.

P. Bugailiškis daug dėmesio skyrė kasdieniam muziejiniam darbui. Daug neaiškumų kildavo vertinant muziejines vertybes, nebuvo bendrų jų atrankos kriterijų, dokumentavimo metodikos. Šios problemos aptar-

19 BUGAILIŠKIS, Peliksas. Dėl mūsų tautinės kultūros stagnacijos (Keletas pastabų mūsų kraštovyros reikalu). *Įdomus mūsų momentas*, 1938, lapkr. 27.

20 *Pelikso Bugailiškio laiškas Juozui Okuniui* [rankraštis]. Šiauliai, 1939 m. birželio 21 d. ŠAM, IA, Nr. 39/5/7/2, 1 lap.

21 *Prof. Sigurdo Curmano laiškas Peliksui Bugailiškui* [rankraštis]. Stokholmas, 1939 m. birželio 8 d. ŠAM, IA, Nr. 39/5/7/33–36, 2 lap.

22 *Pelikso Bugailiškio laiškas Juozui Okuniui* [rankraštis]. Šiauliai, 1940 m. rugsėjo 25 d. ŠAM, IA, Nr. 39/5/7/12, 1 lap.

tos III Lietuvos muziejininkų ir kraštotyrininkų suvažiavime ir Švietimo ministerijai pasiūlyta rengti kursus muziejininkams. Nuo 1936 m. kraštotyros muziejų rinkiniai pradėti tvarkyti geriau. VDKM muziejams rengė metodiką, instrukcijas, standartines inventorines knygas, rūpinosi, kad jie vienodai tvarkytų muziejinių vertybių apskaitą. *Aušros* muziejaus specialistai VDKM paramą vertino kritiškai ir, remdamiesi garsių Lenkijos, Latvijos, Šveicarijos, Suomijos, Švedijos, Prancūzijos, Vokietijos muziejų patirtimi, patys kūrė muziejinių vertybių dokumentavimo metodiką. P. Bugailiškis lankėsi šiuose kraštuose, skatino tai daryti ir kolegas. *Aušros* muziejaus atstovų sukurta muziejinių vertybių dokumentavimo metodika buvo remiamasi Panevėžio ir kituose kraštotyros muziejuose. Nuo 1938 m. *Aušros* muziejuje vadovautasi mokslinio darbo metodais. Jau Muziejaus statuto projekte, parengtame P. Bugailiškio, jis apibūdinamas kaip „mokslas ir švietimo įstaiga“²³. Todėl visiškai suprantamas siekis, kad muziejus taptų Tarptautinės Europos etnologų ir folkloro sąjungos Upsaloje nariu ir jam būtų suteiktas mokslo įstaigos bei muziejininkystės centro statusas. Ypatingą reikšmę P. Bugailiškis teikė moksliniam muziejinės medžiagos tvarkymui: „Mokslinė muziejaus bei draugijos veikla, kai nebuvo kvalifikuotų muziejininkų bei kraštotyrininkų, taip pat dėl labai ribotų lėšų negreit priėjo prie tikslesnio mokslinio tiriamojo darbo. Ta linkme eita tik palaipsniui, savarankiško, atkaklaus darbo ir gyvenimiškos patirties keliu. Dėl to didžiausias dėmesys buvo kreipiamas į medžiagos rinkimą ir jos paruošimą moksliniam darbui.“²⁴ Konkuravimas su VDKM ir siekis turėti mokslo įstaigos statusą atvėrė naujas perspektyvas pirmaisiais sovietmečio metais: 1940 m. įsteigus LSSR mokslų akademiją, *Aušros* muziejus, kaip atitinkantis mokslo įstaigai keliamus reikalavimus, buvo perduotas jos žinion. Tai buvo išskirtinis atvejis Lietuvos muziejininkystėje.²⁵ Be abejo, tai buvo susiję su P. Bugailiškio paskyrimu eiti Mokslų akademijos Etnologijos instituto direktoriaus pareigas. 1941 m. lapkričio mėn. P. Bugailiškis parengė Mokslų akademijos Etnologijos instituto *Aušros* muziejaus regu-

23 Šiaulių „*Aušros*“ muziejaus statuto projektas [rankraštis]. Šiauliai, [b. d.]. ŠAM, I-R 9892, 2 lap.

24 BUGAILIŠKIS, Peliksas. *Gyvenimo vieškeliais*, p. 397.

25 ŠIUKŠČIENĖ, Virginija. Šiaulių „*Aušros*“ muziejaus mokslinė veikla. *Lietuvos muziejų rinkiniai. V mokslinė konferencija „Lietuvos muziejų mokslinė veikla“*, Kėdainiai, 2002, p. 11–14.

liaminą, kuris buvo paremtas dar 1933 m. sudarytu *Aušros* muziejaus reglamentu. Šis dokumentas buvo skirtas ne tik konkrečiam muziejui – juo remtis galėjo ir kiti muziejai.

Aušros muziejus ir P. Bugailiškis „nubrėžė kreivę nuo mėgėjiško kraštotyros darbo iki mokslinio, kai kiti kraštotyros muziejai balansavo viešiams muziejams būdingame mokslo ir ideologijos diskurse. Lietuvos muziejinių rinkytės procese Šiaulių *Aušros* muziejus su kraštotyros draugija vaidino panašų vaidmenį kaip VSM, VLAK, VDKM.“²⁶

Su kai kuriais P. Bugailiško teiginiais šiandien galėtume ir nesutikti. Diskutuoti verčia jo pasakymas, kad „muziejus reikalingas ne pramogai, kaip tūlas gali pamanyti“. Bet tai nesumenkina P. Bugailiško nuopelnų. Vertinant jo indėlį į Lietuvos muziejinių rinkytės, P. Bugailiškis atsiduria tarp garsiausių to meto muziejinių rinkytės korifėjų. Būdamas tos srities savamokslis, jis klojo teorinius muziejinių rinkytės pamatus ir įrodė praktiškai, kad ir provincijoje gali būti kuriami muziejai, kad jie gali klestėti, tačiau turi būti tvarkomi ne mėgėjiškai, o profesionaliai.

ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

1. BUGAILIŠKIS, Pelikšas. Užmirštoji kultūros pozicija. *Sietynas*, 1922, Nr. 2, p. 3–4.
2. BUGAILIŠKIS, Pelikšas. Kraštotyros muziejai ir jų uždaviniai. *Gimtasai kraštas*, 1935, Nr. 3–4 (7–8), p. 386–387.
3. BUGAILIŠKIS, Pelikšas. Provincijos muziejai ir jų būklė. *Gimtasai kraštas*, 1935, Nr. 3–4 (7–8), p. 390.
4. BUGAILIŠKIS, Pelikšas. Dėl mūsų tautinės kultūros stagnacijos (Keletas pastabų mūsų kraštotyros reikalu). *Įdomus mūsų momentas*, 1938, lapkr. 27, gruodžio 4.
5. BUGAILIŠKIS, Pelikšas. *Gyvenimo vieškeliais*. Šiauliai: Šiaulių „Aušros“ muziejus, 1994, 536 p.
6. KERŠYTĖ, Nastazija. *Lietuvos muziejai iki 1940 metų*. Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2003, 230 p. ISBN 9955-415-29-0
7. *Kraštotyros muziejų darbo taisyklės: Projektas* [rankraštis]. Šiauliai, [b. d.]. ŠAM, IA, 2 lap.
8. BUGAILIŠKIS, Pelikšas. Kraštotyra ir visuomenė. *Gimtasai kraštas*, 1936, Nr. 1, p. 58.
9. *Pelikso Bugailiško atsiminimai „Gyvenimo vieškeliais“* [mašinėraštis]. Vilnius, 1956–1961. ŠAM, I-R 4237, 161 lap.
10. *Pelikso Bugailiško laiškas Juozui Okuniui* [rankraštis]. Šiauliai, 1939 m. birželio 21. ŠAM, IA, Nr. 39/5/7/2, 1 lap.

26 KERŠYTĖ, Nastazija. *Lietuvos muziejai*, p. 149.

11. *Peliksas Bugailiško laiškas Juozui Okuniui* [rankraštis]. Šiauliai, 1940 m. rugsėjo 25 d. ŠAM, IA, Nr. 39/5/7/12, 1 lap.
12. PETZET, Michael. Genius loci – paminklų ir paminklinių vietovių dvasia, 16-oji ICOMOS generalinė asamblėja, mokslinis simpoziumas, Kvebekas, 2008 m. rugsėjo 30 d., p. 1–7. Prieiga per internetą: http://www.kpd.lt/epd2012/wp-content/uploads/2012/08/Michael_Petzet_LT.pdf, žiūrėta 2015-09-30.
13. *Prof. Sigurdo Curmano laiškas P. Bugailiškiui* [rankraštis]. Stokholmas, 1939 m. birželio 8 d. ŠAM, IA, Nr. 39/5/7/33–36, 2 lap.
14. ŠERMUKŠNYTĖ, Rūta. Muziejaus ir lokalinės istorijos ryšiai *genius loci* koncepcijos perspektyvoje, *Lietuvos muziejų rinkiniai*, 2015 Nr. 14, *Etniškumas ir regioniškumas XXI a. muziejuose*, p. 8–12, ISSN 1822-0657.
15. Šiaulių „Aušros“ muziejaus steigimo aktas [rankraštis]. Šiauliai, 1923 m. kovo 11 d. ŠAM, I-R 9702/2, 2 lap.
16. Šiaulių „Aušros“ muziejaus kronika 1930–1939 m. Sud. Virginija Šiukščienė. Šiauliai: Šiaulių „Aušros“ muziejaus leidykla, 1998, 156 p. ISBN 9986-766-09-5.
17. Šiaulių „Aušros“ muziejaus statuto projektas, [rankraštis]. Šiauliai, [b. d.]. ŠAM, I-R 9892, 2 lap.
18. Šiaulių kraštotyros draugijos dešimtmetis (P. Bugailiško pranešimas 1937.IX.25 jos sukakties minėjimo posėdy). *Gimtasai kraštas*, 1937, Nr. 2–4, p. 165.
19. ŠIUKŠČIENĖ, Virginija. Šiaulių „Aušros“ muziejaus mokslinė veikla, *Lietuvos muziejų rinkiniai. V mokslinė konferencija „Lietuvos muziejų mokslinė veikla“*, Kėdainiai, 2002, p. 11–14. ISSN 1822-0657.
20. ŽEMAITYTĖ, Zita, *Paulius Galaunė*, Vilnius: leidykla „Vaga“, 1988, 245 p.

REGIONAL STUDIES AND MUSEUM STUDIES IN PELIKSAS BUGAILIŠKIS' EGODOCUMENTS

VIRGINIJA ŠIUKŠČIENĖ

SUMMARY

Peliksas Bugailiškis (1883–1965) – lawyer, public figure, ideologist of the regional and public movement of regional studies and the concept of regional museums, founding father of Šiauliai Museum *Aušra* (1923) and Šiauliai Society of Regional Studies (1927) and their long-term patron. Much has been written about his museum and regional studies related activities; his memoirs *Gyvenimo vieškeliais* (*Along the Highways of Life*) paying much attention to the said activity fields were published as well.

The aim of this article is to present Peliksas Bugailiškis both as a museum worker/practitioner and as the author of the theory of museum studies on the basis of Bugailiškis' egodocuments – his memoirs and personal correspondence.

Thanks to Pelikšas Bugailiškis, in the interwar period Šiauliai Museum *Aušra* had become the largest and best organised museum in the Lithuanian provinces: every year it organised as many as 15–20 fieldwork expeditions during which the golden fund of contemporary museum collections was collected; the collections were organised on the basis of scientific requirements; a new exposition was prepared; exhibitions were held; publishing activities began (*Šiaulių metraštis* and *Gimtasai kraštas* were published); it was sought to erect a museum building with a 'skansen' in Šiauliai.

As regards Bugailiškis' contribution to Lithuanian museum studies, it should be said that he stands next to the most accomplished leaders in the museum studies of that time. Being self-taught in this field, he laid theoretical foundations to museum studies and was able to prove in practice that museums could also be found in the provinces and that they had to be organised in a professional rather than amateur manner.